

DOI: 10.7596/taksad.v2i3.260

Necip Fazıl KISAKÜREK'in “Aynadaki Yalan” Romanında Dînî ve Tasavvufî Unsurlar

Sema NOYAN*

Özet

Yazarın ilk romanı olan *Aynadaki Yalan*, Batılılaşmış Türk aydınına getirilen bir eleştiridir. Batı, Batılılaşma, din ve tasavvuf hakkında yoğun fikirlerin yer aldığı bu eser, aydının kendi değerlerine dönüşünün macerasıdır. Yazar, romanın başkişisi Naci'nin hazırladığı “İslâm Tasavvufu ve İnsanlığın Beklediği Nizam” adlı tezi vâsıtasıyla insanlık için tek modelin ve nizamın İslâm olduğu mesajını verir. Romanda tasavvuf yoluna giren bir akademisyenin macerası anlatılarak din ve tasavvuf konusu işlenir. Yazarın, romanda din ve tasavvuf hakkındaki fikirlerini başka yazılarında ve eserlerinde de görmek mümkündür. Özellikle roman, yazar Necip Fazıl'ın *İdeologya Örgüsü* ve *Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu* adlı eserleriyle paralel gitmektedir. *Aynadaki Yalan*, bu eserlerdeki fikirlerin bir derlemesi ve kurgu halinde sunulmasından ibârettir. Yazarın kendi hayatından da izler taşıyan bu roman Necip Fazıl'ı tanımak açısından da önem taşımaktadır. Necip Fazıl Kısakürek tasavvuf ehli bir insan olarak eserlerinde tasavvufu merkeze almaktadır. *Aynadaki Yalan* romanı üzerine yapılan çalışmaların, eserin bu yönü üzerinde ayrıntılı bilgi vermedikleri saptanmış olup incelememizde romanda ele alınan din ve tasavvuf kavramlarının üzerinde durularak Türk aydınının geleneğe, özüne dönüşünün önemi vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Din, Tasavvuf, Roman, Aynadaki Yalan

Religious and Mystic Elements In The Novel “Aynadaki Yalan (The Lie in the Mirror)”

Abstract

The author's first novel *Aynadaki Yalan (The Lie in the Mirror)* is a criticism of westernized Turkish intellectual. This work, involving the rich ideas about West, Being

* Türk Dili ve Edebiyatı-Yeni Türk Edebiyatı

Westernized, religion, and Mysticism, is the adventure of the intellectual turning back his own morals. By virtue of the thesis “Islamic Sufism and the Order for which the Mankind wait” prepared by Naci who is the protagonist, author gives the message that the only model and the order for mankind is Islam. In the novel religion and mysticism are discussed via narrating the adventure of an academician who stepped into the path of mysticism. It is possible to see the author’s ideas of this novel about religion and mysticism, in his other essays and works. Above all the novel goes parallel with the author Necip Fazıl’s works “İdeology Örgüsü (Ideology Plot)” and “Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu (Western Contemplation and Islamic Mysticism)”. Aynadaki Yalan (The Lie in the Mirror) consists of presenting an edited version and a compilation of the ideas in these works. This novel which has overtones of the author’s life is also important for identifying Necip Fazıl. As a Sufi, Necip Fazıl Kısakürek gets Mysticism to the center of his works. It is determined that the studies made on the novel Aynadaki Yalan (The Lie in the Mirror) does not give detailed information in this aspect of the work so in this study the importance of returning to self and tradition of a Turkish intellectual is emphasized laying stress on the concept of religion and mysticism.

Key Words: Religion, Mysticism, Novel, The Lie in The Mirror.

GİRİŞ

Roman türü, Türk edebiyatına Tanzimat döneminde Batı etkisiyle dâhil olur. Edebiyatımızda ilk örneklerini XIX. yüzyılda, çeviri ve telif olarak veren roman, Tanzimat döneminin sanat anlayışı doğrultusunda daha çok toplumsal konuları ele alır. Ancak eski edebiyatımızın temel konusu olan dînî ve tasavvufî unsurlar, bu dönem eserlerinde özellikle romanlarda pek görülmez. Bu değişimde Batıdan gelen bazı fikir akımlarının ve değişen yaşam şartlarının etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle materyalizm ve pozitivism gibi akımlar, dînî ve tasavvufî konuların Türk edebiyatında yeniden ele alınmasını uzun süre engellemiştir. Batıda meydana gelen Aydınlanma Hareketi sonrasında bilim ve teknikteki gelişmeler Batıda bilim-din çatışmasını doğurur.¹ Aydınlanma devrinin Türkiye’ye yansımaları ise, XIX. yüzyılın ortasında Batıdan gelen fikirlerle olur.² Bu durumda “Tanpınar’ın ‘modern Türk edebiyatı bir medeniyet krizi ile başlar’ sözü, bizce Batılılaşmanın hem sosyal ve siyasî hem de edebî alanda nasıl bir etkiye yol açtığının” göstergesidir.³ Bu değişimler öncelikle şiire yansır ve Aydınlanma görüşünü temsil eden Şinasi, akli savunarak “Münacaat” adlı şiirinde Allah’ın varlığını akıl yoluyla ispatlamaya çalışır. Halbuki Divan şiirinde Allah’ı kavramada akıl değil aşk ön plandadır. Şinasi Batıdan gelen medeniyetçilik akımı etkisiyle “dinden soyutlanmadan ‘akl’ı öne çıkarır. (...) Fakat çok geçmeden Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi Tanzimat aydınlarının dinle akli, Batı ile İslâmiyet’i uzlaştırmaya çalışan

¹ Secaattin Tural, (2003), *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Din Duygusu*, İstanbul: Kitabevi, 2003, s.24.

² Hilmi Ziya Ülken, (1966), *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Cilt:1, Konya: Selçuk Yayınları, s.78.

³ Tural, *a.g.e.*, s.24-5.

anlayışının yerini bilimsel pozitivizm ve diyalektik materyalizm almaya başlar.”⁴ Necip Fazıl’ın 1980 yılında yayımlanan ilk romanı olan *Aynadaki Yalan*’da Hristiyan Batı ile Müslüman Doğu karşılaştırmasının yapılması ve aralarında en önemli farkın akıl bakımından bulunması bu anlamda nedensiz değildir. Çünkü romanda, Türk aydınının yanlış Batılılaşma ile ruhtan, gelenekten ayrılması ve maddeye yâni Batıya yönelmesi eleştirilmektedir. Oysa iki kültür arasında büyük bir zıtlık vardır. Ne madde ne de mânâ tek başına yeterlidir. “Garb’ın ‘akıl’ ile başlayıp ‘akıl’ ile neticeye varması karşısında Şarklı akılla başlayıp sonunda akılı tüketir. Yâni birinin işi hep maddeyle; öteki, maddeden mânâ âlemine geçer, ruhlara hulûl eder.”⁵ Yazar, Naci’nin tezinde dile getirdiği gibi İslâmın yeniden dirilişini savunur: “Nur topu İslâmı asırlar boyunca üzerine yığılan küf, pas ve moloz tabakalarından sıyırıp ortaya koyma dâvası!.. Ve onun aslında dışarıdan hiçbir şeye muhtaç olmadığını kestirme şuuru..”⁶ Naci, tezinin on bir fasıllık bölümlerinde Batının maddeciliği, akılı temsil eden Rönesans’ın ruhtan intikam alışı, materyalizm, pozitivizm ve komünizm gibi insanlığa zulm eden akımlar, ruhun vatanı olan Doğu, İslâmın ve tasavvufun insanlığa nizam getirişi gibi bütün dünyayı etkileyen önemli başlıklar kullanır.⁷ Bu başlıklar da göstermektedir ki yazar, Batı maddeciliğinin insanlık için yeterli olmadığını, kurtuluşun ise İslâmda olduğunu fikrî açıdan ispatlamaya çalışır.

Tanzimat döneminden itibaren Batıyı savunan aydınlar, yanlış Batılılaşmanın zararlarını romanlarında ele aldıkları alafranga tiplerle göstermeye çalışırlar. Recâizâde Mahmut Ekrem’in *Araba Sevdası*, Mizancı Murad’ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı*, Ahmed Midhat Efendi’nin *Felâton Beyle Rakım Efendi* gibi romanları yanlış Batılılaşmış tiplerin uğradıkları zararları anlatır.

Şehbenderzede Ahmed Hilmi’nin yazdığı *A’mâk-ı Hayal*, pozitivizm ve materyalizmi eleştiren, tasavvufun önemini yeniden vurgulayan bir eser olarak büyük bir öneme sahiptir. Tanzimat döneminden önce sosyal ve edebî hayatımızın merkezinde olan tasavvuf, bu romandan sonra uzun süre romanlara konu olmaz. 1925’te tekke ve zaviyelerin kapatılmasının bu dönüşümde büyük etkisi olduğu söylenebilir. 1935 yılında Halide Edib Adıvar tarafından yazılan *Sinekli Bakkal* ve Sâmiha Ayverdi’nin 1938’ten itibaren yazdığı tasavvufî romanlara kadar olumlu anlamda tasavvuftan bahseden roman yazılmamıştır. Cumhuriyet Döneminde din alanında yapılan çeşitli reformlar ve yasaklar da din ve tasavvuf konusunun açıkça ele alınmasını olumsuz yönde etkilemiştir. Sâmiha Ayverdi, baskılara rağmen tasavvufî romanlar yazmıştır. Cumhuriyet döneminden itibaren pozitivizm ve materyalizme tepki olarak doğan spiritüalizm ise maddenin yanında ruhun da varlığına inanan yazarların ilgi alanı olur.

⁴ Tural, *a.g.e.*, s.42-3.

⁵ Nâzım Hikmet Polat, “Aynadaki Yalan’a Dâir”, Osman Selim Kocahanoğlu, (1983), *Türk Edebiyatında Necip Fazıl Kısakürek, Hayatı-Sanâtı- Çilesi Hakkındaki Tüm Yazılar 1*, İstanbul: Ağrı Yayınları, s.407.

⁶ Necip Fazıl Kısakürek, (2010), *Aynadaki Yalan*, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, s.117.

⁷ Bkz. Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s.114-7.

1980'den sonra edebiyat dünyasında din, tasavvuf ve mistisizm konuları sıkça ele alınmaya başlanır.

Necip Fazıl, *Aynadaki Yalan* romanında kendi özünden uzaklaşan ve yanlış Batılılaşan aydınları eleştirerek aydının kendi değerlerine dönüş yapmasının macerasını anlatır. Romanın başkişisi Naci, yaşadığı bohem hayattan, Anadolu'nun temsil ettiği aşk, gelenek ve ruh ile kendi değerlerine, yâni özüne döner. Türk aydınının Batılılaşma evresinde yaşadığı dönüşüm uzun bir çalışma konusu olacağından bu makalede sadece romanda yer alan dînî ve tasavvufî kavramların Türk aydınının dönüşümündeki rolü üzerinde durulacaktır. Çünkü romanın başkişisi Naci, din ve tasavvuf aracılığıyla kendi özüne dönmektedir. Bu dönüşüm aynı zamanda Necip Fazıl'ın kendi hayatından izler taşımaktadır. Kendisi de 1934'te Abdülhakim Arvasi ile tanıştıktan sonra hem hayatında hem de eserlerinde din ve tasavvufa yönelir. *Çile* şiiri bu anlamda romanla paralel konuları işlemektedir. *Aynadaki Yalan* romanı, bir nevi *Çile*'nin romanlaştırılmış bir örneğidir. “*Çile*, (...) şâirin sefahat hayatıyla (eski yaşantısı) dînî hayatı (yeni yaşantısı) arasındaki çelişki ve uyum sorunlarının şiiridir.”⁸ Dolayısıyla Necip Fazıl'ı anlamamız için *Aynadaki Yalan*, önemli bir ipucu vermektedir.

Romanın başkişisi Naci, tasavvufu öğrenmek ve yaşayışını tasavvufa göre yeniden düzenlemek isteyen biridir. Yazar, romanda kendi şeyhi olan Abdülhâkim Arvasi Hazretlerinden ilk sûflere kadar birçok velînin, tasavvufî ilgili sözlerine ve menkıbelerine yer verir. Eserde İmâm-ı Rabbânî Hazretlerinin adı ve *Mektubat* adlı eseri sıkça zikredilir. *Aynadaki Yalan* romanında anlatıcı yazarın tasavvufî bilgileri aktarmada nakil ve iktibas yolunu kullandığı dikkat çeker. Nakil yolu güvenilir olduğu için tasavvuf kültüründe çok kullanılır. Zîra Necip Fazıl, romanı vesîlesiyle tasavvufun insanlığın nizamı için gerekli olduğunu ortaya koymaya çalışır. Necip Fazıl'ın tasavvufa yönelmesinde başta mürşidi olmak üzere romanda adı geçen velîlerin büyük payı olduğunu söylemek mümkündür. Yazarın romanında ele aldığı konu ve düşünceler, kendisine âit, “*Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*” ve “*İdeologya Örgüsü*” adlı kitaplarında da yer almaktadır. Dolayısıyla *Aynadaki Yalan*, Necip Fazıl'ın önceki eserlerinde yer alan fikirlerin roman kalıbında yeniden dile getirilmesidir. Bu konuda Orhan Okay da *Aynadaki Yalan* romanının ideolojik bir karakter gösterdiğini söyler ve şöyle devam eder: “Eserin tezi, edebî değerinin çok üzerindedir ve âdeta her sayfasında varlığını hissettirir. Romanın bu tarafı, Necip Fazıl'ın siyasî, dînî ve sosyal fikirlerinin basit vak'a ve diyaloglarla romanlaştırılmış hâlidir.”⁹ Yazarın, fikirlerini olduğu gibi romana yaymasının, romanın akıcılığını ve yapısını olumsuz yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Romanda zaman ve mekan unsurlarının geri bırakıldığı, psikolojik tahlillere ve karakter tasvirlerine fazla yer verilmediği de dikkatlerden kaçmaz. Romanın bu yönleriyle birçok eleştiriye mâruz kaldığını söylemek mümkündür.¹⁰ Durali Yılmaz, romana

⁸ Ahmet Alperen, “Necip Fazıl Kısakürek'in Sanatı”, Bütün Yönleriyle Necip Fazıl, (1994), Ankara: TYB Yayınları, s.43.

⁹ M. Orhan Okay, (1987), *Necip Fazıl Kısakürek*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 81-2.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Selma Günaydın, “Necip Fazıl'a ve Sanatına Yöneltilen Eleştirilere Toplu Bakış”, *Hece*, Aylık Edebiyat Dergisi, *Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı*, yıl: 9, Sayı:97, Ocak 2005, s.470-1.

dâir bir makalesinde şöyle der: “Romadaki kahramanlar, var olabilmek için çırpınıyorlar, ama bir türlü var olamıyorlar. Her biri belli bir fikri temsil etme çabasında dırlar, fakat yazarın sabırsızlığı buna da müsaade etmiyor. Gerçi yazar, bir Gogol veya Ahmet Mithat gibi ‘sayın okuyucular’ diye söze karışmıyor ama kendinden başka bir kahramanın romanda boy göstermesine, serbestçe düşüncelerini açıklamasına tahammül edemiyor. Bir yığın bilgi ve fikri, roman kişilerinin üzerine amansız bir yağmur gibi yağdırıyor ve roman yer yer tamamen makaleye dönüşüyor.”¹¹ Yılmaz’a göre Necip Fazıl, kendi düşüncelerini birinci şahıs anlatımıyla verebilseydi, roman bir makale yığını olmaktan kurtulabilir ve Türk romanı eşsiz bir “Naci” tipi kazanabilirdi.¹²

Romanın başkişisi Naci, edebiyat fakültesinde Felsefe asistanı olup doçentlik tezi hazırlamaktadır. Askerliği sırasında görevli gittiği bir köyde Hatçe adlı bir genç kızdan etkilenir. Hatçe’nin dedesi Husmen Ağa ile yaptığı sohbetlerden tat alarak onunla arkadaşlığını ilerletmeye karar verir. Naci, kendisinden yaşça büyük sosyete güzeli Belmâ Hanım’a âşıktır. Belmâ Hanım’dan karşılık görmediği sürece kendini bohem hayata kaptırır. Mine, solcu olmaya çalışan ve kendini olduğundan farklı göstermeye çalışan bir kızdır. Naci’yi sevdiğini iddia eden ve her defasında reddedilen Mine, sonunda Naci’den intikam alma peşine düşer. Husmen Ağa, Hatçe’nin bir anda ortaya çıkan hastalığı nedeniyle Naci’nin yardımıyla İstanbul’a gelir. Lösemi teşhisi konulan Hatçe’nin çok az vakti kalmıştır. Hatçe ile Naci hastanede evlenirler ve kısa süre sonra Hatçe vefat eder. Naci, eski doçentlik tezi çalışmasını yakarak kendine tasavvuf konulu yeni bir tez konusu belirler ve tezini bitirir. Jüri, onu gerici bulduğu için tezini reddeder. Naci’nin kitap olarak bastıracağı tezi büyük ilgi görür. Ancak kendisine yapılan baskılar sonucu üniversiteden istifa eder. Babiâli’de bir büro tutar ve kitap yayınlarıyla faâliyetini sürdürmeye karar verir. Kitabı, bir röportaj vesîlesiyle Batıda da büyük ilgi görür ve Naci, yurtdışındaki konferanslara çağrılır. Kitap, Batı dillerine tercüme edilir. Ülkedeki komünistler ise onun aleyhinde propaganda yaparlar.

Mine, Naci’yi öldürmek için kendi kullandığı arabayla yanında Naci olduğu halde bilerek kaza yapar ve can verir. Naci ise yaralı olarak kurtulur. Naci, aradığı mürşidi bulur ve mürşidi tarafından insanlara ayna olması vazifesiyle görevlendirilir. Naci bu hal ile her şeyden Hatçe’den de geçerek sâdece Allah’a ulaşmayı ister.

Romanda, Naci’nin kendi değerlerine dönme macerası; “arayış”, “nefs-i emmâre ve nefis terbiyesi”, “şeriat-tasavvuf ilişkisi”, “tasavvufta aşk ve kadın”, “ayna” başlıkları gibi dinî ve tasavvufî unsurlar etrafında verilecektir.

a) Arayış

Romanın temel konusu arayıştır. Naci, arayışı sonucu tasavvufa yönelir ve büyük bir dönüşüm yaşar. Tasavvufî arayış konusunda Sülemî Hazretleri şöyle der: “Tasavvufun başı tevfik, gaflet uykusundan uyanmak, nefsin alışkanlıklarını, arzularını bırakmak, kötü

¹¹ Durali Yılmaz, “Roman Geleneği ve ‘Aynadaki Yalan’”, Osman Selim Kocahanoğlu, (1983), Türk Edebiyatında Necip Fazıl Kısakürek, Hayatı, Sanatı, Çilesi Hakkında Tüm Yazılar, İstanbul: Ağrı Yayınları, s. 424-5.

¹² Yılmaz, a.g.m, s.425.

arkadaşlardan kaçmak, yüce Allah'ın buyruğuna aykırı hareket etmiş olduğu yerlerden ayrılmak, salâh erbabının yollarına dönmektir. Tasavvuf yolcusu, kalp ve nefis tam yola geldiklerinde, nefsi ve kalbi Allah'a teslim eder. Sonra kendisine sohbetinde yetişeceği bir tasavvuf imamı, önderi arar. Bu arayışında nefsinin ve halkın tüm arzularını bir kenara bırakır, yalnız arayıp tabi olduğu şahsın hükmünce gitmeyi amaçlar. İmam, yâni mürşid-i kâmil sâlike nazar ederek hastalığının sebebini bilir, dâvasını da ona gösterir. Böylece derdine derman bulur, yüce Allah'ın izniyle iyileşir.”¹³ Tasavvufî hayatta arayışın ilk aşaması bir mürşit aramaktır.¹⁴ Görüldüğü üzere Naci'nin arayışı öncelikle kendine seyr ü sülûk yaptırarak bir mürşid-i kâmil bulmak içindir. Çünkü tasavvuf yolunda mürşit olmadan ilerlemek mümkün değildir.

Naci, komünist olmadığı halde bohem ve solcu arkadaşlarıyla birlikte vakit geçirmekte, ancak içindeki çatışmayı gideremediği için huzursuz olmaktadır. Kendisine sükûn ve huzur verecek bir arayış içindedir. Yazar onun hakkında şöyle der: “O yaşadığı dünyada her şeyin tahripçisidir.”¹⁵ “Ben her zaman yeniğim” diyen Naci, “okunu başkalarına atarken ona bir kavis vermeyi, kendi ciğerine çevirmeyi bilen (mistik) mîzac”a sâhiptir.¹⁶

Askerliği sırasında bir köyde tanıştığı ve “ilim sâhibi akıl hocası” Husmen Ağa'nın, Naci üzerinde büyük etkisi olur. Naci, rûhunun üzerindeki örtüyü Allah'ın lütfuyla Husmen Ağa vâsıtasıyla kaldırmayı başarır. Naci, îman sâhibidir, ancak bir rehberi ya da mürşidi olmadığı için doğruya ulaşamamakta, “akrep kısırcı” dediği düşüncelerle âdeti kendi beynini kemirmektedir. Husmen Ağa, medrese okumuş, Birinci Dünya Savaşı'na, ardından İstiklâl Savaşı'na katılmış, okumaya hep devam etmiş, sonunda şehirden kaçıp köyüne sığınmış bir ârifdir. Husmen Ağa, felsefe ile hakîkatin bulunmayacağına inanır, bu nedenle Naci'ye doğru'yu bulup bulmadığını sorarak kendisinde merak uyandırmayı başarır. Burada felsefe, maddî ilmi temsil etmektedir. Husmen Ağa'nın anlatmak istediği ise hakîkatin ruh ve mânâ ile bulunabileceğidir. Doğu, ruh ve mânânın temsilidir. Felsefe yâni akıl ise Batının temsilidir. Dolayısıyla romanda Naci'nin dönüşümü, ruhu ve Doğu kültürünü temsil eden Husmen Ağa ile tanışmasıyla başlar.

Naci, Husmen Ağa'nın evinde bir levhada gördüğü ve çevirisini sorduğu “Mûtu kable entemûtu” “Ölmeden evvel ölünüz”¹⁷ anlamındaki hadis-i şeriften çok etkilenir. Diyebiliriz ki

¹³ Ebû Abdîrrahmân es-Sülemî, (1981), *Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî'nin Risâleleri*, Çev: Süleyman Ateş, Ankara: Ank. Üniv. Basımevi, s.7.

¹⁴ Lâle Bahtiyar, (2006), *Sûfî, Tasavvufî Arayışın Dışavurumu*, İstanbul: İz Yayıncılık, s.30-31.

¹⁵ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s.28.

¹⁶ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s.29.

¹⁷ Bu konuda yazarın etkisinde kaldığı İmam Rabbânî Hazretleri şöyle buyurmaktadır: “Başa gelen belalar, sıkıntılar, bâtına, kalbe, rûha tatlı gelir. Çünkü beden ile ruh birbirinin zıddı gibidir. Birine acı gelen ötekine tatlı olmaktadır. (...) Bir kimsenin rûhu alçalarak beden mertebesine yerleşse ve âlem-i emri, âlem-i halkına bağlansa bu ince bilgileri nasıl anlayabilir. Rûhu kendi makamına çıkmadıkça ve âlem-i emri, âlem-i halkından ayrılmadıkça, bu mârifetlerin güzelliğini nasıl görebilir? Bu nimete kavuşmak için, ecel-i müsemmâ gelmeden önce olan ölüme kavuşmak lâzımdır. Tarikat büyükleri bu ölüme fenâ demişlerdir. Ölüm gelmeden önce ölmeyen kimseyi dertli bilmelidir! Ona geçmiş olsun demelidir.” İmam Rabbânî, *Mektûbât Tercemesi*, (1968), Mütercim: H. Hilmi Işık, İstanbul: Sönmez Yayınları, s.218-9. “Ehlullahın fenâ dedikleri, ölmeden evvel ölmek hâsıl olmadıkça Allahu Teâlâ'ya kavuşulmaz. Hatta âfâkda yâni insanın dışında bulunan uydurma putlara ve enfüside yâni insanın içinde bulunan nefsinin isteklerine tapınmaktan kurtulamaz. İslâm'ın hakikatine kavuşamaz. Tam îman elde etmesi kolay olmaz. Fenâ makamı, vilâyet derecelerine atılan ilk adımdır.” Bkz.: İmâm-ı

Naci'nin huzursuzluğunda ve arayışında eski harflerin unutturulmaya çalışılmasının yarattığı kültür kopukluğunun da etkisi vardır. Bu nedenle Naci, eski harfleri öğrenmeye karar verir. Naci, bu ruh hâlindeyken Husmen Ağa ile hayatının dönüm noktasını yaşar. Onun rehberliği ile arayışını düzeltir, yâni neyi aradığını bilir.

Yazar, Naci'nin en büyük probleminin “ölüm” olduğunu söylerken onu, bohem arkadaşlarıyla kıyaslar. O, bohem arkadaşları gibi yaşamayı içgüdülerin tatmini olarak görmez, tek gerçeğin de ölenin de fert olduğuna inanır. Romanda yazarın kendi fikirlerini Naci'ye yüklediğini söylemek mümkündür. Necip Fazıl'a göre ölüm, çetin geçittir. Bu çetin geçitten geçmeye hazırlanmak olan yaşamanın daha zor olduğunu ifade eden yazar, ölümden habersiz gibi yaşayan insanları şiirleriyle ikaz eder. Necip Fazıl, ölümsüzlüğü hedefler. Bunun ise ancak İslâm ile gerçekleşeceğini savunur. Çünkü İslâm, insana şöyle der: ‘Sen ölmeyeceksin!’ İnsan, İslâma inanmakla ölümsüzleşir. Öldükten sonra dirilmek bilindiği gibi îmânın şartlarından¹⁸ Cüneyd-i Bağdadî'nin sözüyle tasavvuf, Hakk'ın seni senden öldürmesidir.’

Naci için tek kurtuluş yolunun Allah'a bağlanmak olduğunu bilen annesi, oğluna “Allah'a bağlan, yalancı dünyadan geç ve korkma!..” diyerek ona sabrı telkin eder. Naci, Allah'ın kendisini affedip etmeyeceği konusunda endişelidir. Tasavvufta insanın Allah'a kavuşabilmek, onun rızasını elde edebilmek için nefis, şeytan ve günah engellerini aşması gerekir.¹⁹ Bu nedenle arayış, her arayıcı için bir imtihan sürecidir. Kişi, ancak nefsinin kötülüklerinden uzaklaşarak Allah'a kavuşabilir.

Naci, vehim ve şüpheden kaynaklanan bir huzursuzluk içindeyken komşusundan dinlediği “Allah hiçbir nefse gücünden fazlasını yüklemeyiz.”²⁰ âyeti ile büyük bir rahatlama yaşar. Çünkü yaşadığı bütün sıkıntıların kendi gücüne göre verildiğini idrak eder. Naci arayışında; ruh doktorlarını, “kendi bildiklerinin câhili ve tohumun içindeki gizli cevheri pensle arayan bir kafa sahibi”²¹ olarak gördüğü için onlardan uzak kalır, ancak annesinin tavsiyesine uyarak bir hocaya gidip kendini okutur. Hoca, Naci'nin yaşadıklarını “vesvese” olarak yorumlar. Naci, aradığının mânâlar âleminde olabileceğine inanır ve mürşit arayışına çıkar. Ancak bu süreçte dinlediği hocaların, şeyhlerin hepsinde tebliğ ağzı bulmaktan rahatsız olur ve hayal kırıklığına uğrar. İmamları yobaz ve softa bulur. Naci'nin aradığı; aşk, vecd ve ihlastır. Naci henüz bir mürşit bulamasa da kendisine tasavvufî bilgileri ve eski harfleri

Rabbânî, Ahmed Fârûkî Serhendi, (1968), *Mektubat Tercemesi*, Terceme: Hüseyin Hilmi Işık, 1.cilt, İstanbul: Sönmez Yayınları, s.40.

¹⁸ İhsan Kurt, (2000), *Çiledeki İnsan, Necip Fazıl*, 2. Bs., Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 159-165.

¹⁹ Nurullah Çetin, (2012), *Edebiyat İncelemeleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, s.23.

²⁰ Bu âyet şöyledir: “Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemeyiz. (Herkesin) kazandığı (hayır) kendi faydasına, yaptığı (şer) kendi zararınadır. ‘Ey Rabbimiz! Unuttuk, yahut yanlışsak bizi tutup sorguya çekme. Ey Rabbimiz! Bizden evvelki (ümme)t'lere yüklediğin gibi üstümüze ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Takat getiremeyeceğimizi bize taşıtma. Bizden (sadır olan günahları) sil, bağışla, bizi affet, bizi esirge. Sen Mevlâmızsın bizim. Artık kâfirler gürûhuna karşı da bize yardım et.”(2-Bakara Sûresi/286) “Bu iki âyet-i kerimenin nüzul sebebi şudur: Ashab-ı Kiram, 284. Âyet nâzil olunca büyük bir endişeye düşmüşlerdi. ‘Demek, dediler, kalplerinizden geçen duygu ve düşüncelerden bile hesaba çekileceğiz.’ Resûlullah'a (S.A.V) müracaat ettiler. Âyetin hükmü öyle olduğu kendilerine beyan buyrulunca derhal mutlak bir teslimiyet gösterdiler. Bunun üzerine bu âyet-i celile nazil oldu.” Bkz.: Hasan Basri Çantay, (2005), *Tefsirli Kur'an Meâli*, 1. Cilt, İstanbul: Risale Yayınları, s.114 .

²¹ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 47.

öğretecek “tatlı bakışlı ve mahçup” bir imamla tanışır. İmam ona eski tasavvufî kaynakları okur, ona eski harfleri öğretir. Böylece Naci'nin gelenek, din ve tasavvufla bir bağına da bu imam oluşturur. Naci, geleneğe bağlandığı sürece huzursuzluğundan kurtulur.

Naci, bu dönemde tasavvuf yoluna girmek isteyen birçok tâlip gibi hatarlarla karşılaşır: “Varlık mı, yokluk mu?” sorusuyla karşılaşır. Hatârat, Rahman'dan bir uyarı olabileceği gibi, nefsin ayartması ya da şeytanın kışkırtması ve vesvesesi de olabilir. Allah, peygamberine şeytanın hatâratından kendine sığınarak sakınmasını emretmiştir. Nefsin ayartması konusunda ise Kur'ân'da şöyle denmiştir: ‘Hayır nefslerinizi size böyle bir işe sürükledi. Bana düşen artık güzel bir sabırdır.’²²(Yusuf, 12/83)

Naci, nefsiyle olan mücâdelesinde Husmen Ağa'dan yardım alır. Husmen Ağa, seyr ü sülûk tecrübesini yaşayan biri olarak Naci'ye şu sözlerle yol gösterir: “Arama hırsını, telaşını da yenecek, boynunu bükecek ve tevekkülle bekleyeceksin!”²³ “Allah'ın bu an için senden esirgediğini zorlamayacaksın! Nasip ise senin haberin olmadan beklediğin erdirici karşına çıkar.”²⁴ Tasavvuf yoluna giren müridin bir mürşide ihtiyacı zorunludur. Çünkü şeyh ya da mürşit ilk önce müridin kalbini temizler, böylece mürid Tevhid-i İlâhî'nin ışıklarını yansıtır hâle gelebilir.²⁵

Husmen Ağa'nın mürşidi ölmüştür ve Naci'nin merakını “eşiğini bekleyen ve bütün emirlerine boyun eğen bir köpek olmak rütbesinden başka” kendisinde “o soluktan hiçbir pay” olmadığını söyleyerek giderir.²⁶ Husmen Ağa, Naci'ye hataratın, îmânın bastırıldığı nefsten gelen şeyler olduğunu ve sevinmesini, çünkü bu sesleri duymayanların ilâhî esrardan uzak düştüklerini söyler. Tek usûlün de nefis canavarının dizginlerini akıla kaptırmamak olduğunu ifade eder.

Naci'nin arayışı gördüğü bir rüya ile bir yola girer. Çünkü mürşit arayışından uyanış genişleme (bast) ile başlar, çünkü bu daralmış (kabz) egodan uzağa merkezkaç harekettir. Uyanış iki yoldan birinde ortaya çıkabilir; kişi ya kendi tutkularının üstesinden gelmesine imkân veren fevkalâde bir tecrübe yaşar (bir rüya, bir hastalık veya büyük bir aşk gibi) ya da gündelik tecrübelerden ilgisini kesmeye zorlayan mânevî bir inzivâ arar.²⁷ Naci, rüyasında Hatçe'yi çeşme başında görür. Çeşmeden elmas parıltılı bir su akıyordur ve Hatçe, testisinin hiç dolmadığını söyler. Naci'nin susuzum, isteğine ise “dağ dağ dolaş, bir pınar bul! Ama dikkat et, suyu bulanık olmasın!” cevabını verir. Hatçe rahmete ermiş, Naci'ye de ermenin yolunu gösteriyor. Husmen Ağa da aynı rüyayı görmüştür ve erdirici bulmanın vaktinin geldiğini anlar ve Naci'ye câmi câmi gezmesini, hududu da taşırmamasını, her şeyi nasibe bırakmasını söyler. Bu rüyadan sonraki günlerin birinde Naci'nin yaşadığı bir olay, onu mürşidine götürür. Şöyle ki: Naci, mescitte Hafız olan meczuba her zamanki gibi para verir ve

²² Tercüme: Zafer Erginli vd., (2006), *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kalem Yayınevi, s. 324-325.

²³ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 166.

²⁴ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 167.

²⁵ Bahtiyar, *a.g.e.*, s.30-31.

²⁶ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 167.

²⁷ Bahtiyar, *a.g.e.*, s.30-31.

onu takip eder. Hafız Eyüp'e gelir, eşiğine geldikleri kapıdan Naci'nin girmesini ister. İçeride onu safa geldiniz, diyerek karşılarlar. Ondan kafasını çıkarmasını isterler, çünkü bu yeni hayatta ona yeni bir kafa verilecektir. Tasavvufta bir mürşide intisap eden tâlibin daha önce bildiği her şeyi unutması istenir. Naci'yi siyah gözlü beyaz sakallı bir insanın huzuruna çıkarırlar. Sonrasını yazar şöyle anlatır: “Naci, görmeye çalışıyor, fakat göremiyor. Sanki ayakları topraktan kesilmiş ve madde âlemiyle beş hassesi arasında temas kalmamıştır. Kendisini bir endam aynasında görüyor ve o aynada birini kovalamak istiyor. Fakat mümkün mü? Aynanın içinde yol almak, mesafeler güya aynıyken kabil mi?”²⁸ Naci bu “insan olmayan insan” önünde büyük mânâlar hisseder. “Yalan, bu dünya yalan... Aynadaki yalan...” der. Ona “ senin işin bu; aynalara tutulanlara yol göstermek. Yoksa sen neredesin, *Mevlânâ Hâlid'e verilen ayak yolu temizleme işindeki büyüklük nerede?” der. “Gel, bize gel, başın sıkıştıkça bize gel!.. Var olmak istiyorsan Allah'da yok ol! Naci, bastığı yerden habersiz, çıkarken bir ara elini başına götürdü, kafası yerindeydi. Bir ses duydu, içinden gelen: ‘Boşuna arama, bulamazsın!’”²⁹ Naci ve Hafız, gökte bir nur görürler ve Naci, Hatçe'den de geçerek artık sâdece Allah'ı ister.

Görüldüğü üzere Naci, mürşidini bulur ve mürşidi bir nazarla ona etki eder. Mürşit, Naci'yi başkalarına ayna olmakla görevlendirir. Bu ilk nazar, Naci'de Allah aşkını meydana getirir. Naci beşeri aşktan yâni Hatçe'nin aşkından ilâhî aşka ulaşır.

b)Nefs-i Emmâre ve Nefis Terbiyesi

Nefs-i emmâre; emredici nefis anlamına gelir. Kalbi, süflî şeylere celbeder: “Ben nefsimi temize çıkarmıyorum; zîra nefis kötülükle emredicidir....” (Yusuf Sûresi/53) âyetinde kastedilen nefis-i emmâredir.³⁰ Bir hadîs-i kudside Allahu Teâlâ buyuruyor ki: ‘Nefsine düşmanlık et! Çünkü nefsin benim düşmanımdır.’ Nefsin isteklerini yerine getirmek Allah'ın düşmanına yardım etmek ve onu kuvvetlendirmek demek olduğundan son derece korkunç bir

²⁸ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 217.

* Necip Fazıl, tasavvufun ahlâk anlayışına örnek olması için Mevlânâ Halid'in *menkubesini*” *Batı Tefekkürü ve İslâm Ahlâkı*” adlı eserinde şöyle anlatır: Mevlâna Halid, yenilerdendir. Nakşi'nin Halidiye kolu başıdır. Zâhir ilimlerinde çok ileri gidiyor. Fakat ötesine talip... Mürşidini arıyor. Kalkıp Şam'a gidiyor. Orada birçok büyükle temasta... Fakat aradığını bir türlü bulamıyor. Nihayet biri... ‘Ehli hal’den bir adam: ‘Senin mürşidin burada değil!’ diyor. Bu defa da Hicaz yollarında... Kâbe'ye karşı bir sırtta oturuyor. Yüzü Kâbe'ye dönük... Kâbe'yi seyirle meşgul... Tabii kendi âleminde... Bu sırada bir garip adam çıkıyor karşısına... Arkasını Kâbe'yi verip onun yüzüne bakmakta... İtiraz edecek gibi oluyor; ama hayır!... İtiraz kolay değil İslâmiyette... O Kâbe'ye bakıyor; adam da suratına... ‘Be adam, benim yüzümde ne arıyorsun? Allah'ın evine dön!’ diyeceği geliyor ama mümkün değil... İyice sıkılıyor. Fakat içinden bir his geçmekte.... Sadece bir his: ‘Acaba benim aradığım mürşit bu olmasın?’ Şöyle bir yaklaşıyor adam: ‘Hayır diyor; ben senin aradığın değilim! Senin aradığın mürşit tâ Türkistan taraflarında...’ Ve oralara kadar gidiyor. Mevlâna Halid dergâha varır varmaz, Abdullah Dehlevî Hazretleri: ‘Derhal buyursun!’ diyor. Hemen kendisine abdesthaneyi temizlemek işi veriliyor ve Mevlâna Halid tereddütsüz kabul ediyor. Ve öyle bir haz içinde, zevk içinde suları götürüp getiriyor ki, ancak fırsat buldukça diz çöküyor. İrşat halkasında bir iki dakikası var. Necip Fazıl, Mevlâna Halid'in nurun altında olduğunu söyler. Abdullah Dehlevî, bir gün Mevlâna Halid'in kovalarını meleklere taşıdığı görür ve onu iklimleri irşad etmesi için gönderir. Necip Fazıl, Mevlâna Halid'in kibri yenmede ve bağlılık işinde bir teslimiyet örneği olduğunu vurgular. Bkz. Necip Fazıl Kısakürek, (2010), *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 8. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, s.133-4.

²⁹ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 218.

³⁰ Ethem Cebecioğlu, (2009), “nefs-i emmâre” mad., *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 5. Bs., İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, s.473.

suçtur. Şeriata uyuldukça nefsin istekleri azalır şeriata uygun olmayan riyâzet ve mücâhedeler nefsin isteklerini arttırır.³¹

Romanda Naci'nin etrafında nefsinin esîri olan bohem ve solcu arkadaşlarının varlığını görürüz. Onlar ölümü düşünmezler, sâdece içgüdülerine ve nefislerinin isteklerine göre yaşarlar. Hiçbir edep ve ahlâk kaidelerine bağlı değildirler. Başkışı Naci ise, onların zevklerinin esîri olarak yaşamalarına anlam veremez. Görüldüğü üzere yazar, Naci'yi bohem arkadaşlarından ayırarak onda madde ve mânâ birlikteliğini gerçekleştirir. Bu şekilde Türk aydınının kendi özü olan mânâdan yâni ruhtan ayrılmaması gerektiğini vurgular.

Romanda farklı kadın tiplerine yer verildiğini görmekteyiz. Bunlardan biri de Naci'nin bohem arkadaşlarından Emine'den dönme Mine'dir. Yazar, Naci vâsıtasıyla sol kimliğini taklit etmeye çalışan, kendi özünden uzaklaşan Mine'yi eleştirir. Sevgiden, mânevî değerlerden uzak Mine Naci'yi sevdiğini söylese de onun sevgiden anladığı sâdece cismâni aşktır. bu özellikleriyle o da nefs-i emmârenin esiridir. Dolayısıyla Naci'yi karşılıksız sevebilecek seviyede değildir.

Romanda bahsedilen ve nefs-i emmârenin esiri olan diğer bir kadın da Naci'nin âşık olduğu, fakat karşılık bulamadığı sosyete güzeli Belmâ Hanım'dır. Belmâ Hanım ise ömrünü kendini güzelleştirmek ve sergilemekle geçiren gösteriş meraklısı, kibirli, erkeklerle flörtten ve onları hâkimiyeti altında tutmaktan hoşlanan bir kadındır.

Naci, kendisine ilgi göstermeyen ve kendisini kıskandıran Belmâ Hanım için kendini öldürmeyi bile düşünür. Naci'nin annesi, oğlunun irâdesini bir büyücüye kaptırdığına inanır ve oğlunu kurtarmak için Hatçe ile evlendirmek ister. Görüldüğü üzere romanda Belmâ, güzelliğiyle erkekleri kendine âşık eden, büyüleyen bir büyücüye benzetilir. Belmâ Hanım, güzelliği ve gösterişe önem vermesi ile Batıyı temsil eder. Hatçe ise mâsumiyeti, saflığı ve temiz kalpliliği ile Anadolu'yu ve geleneği temsil eder. Temiz ve îmanlı bir kadın olan anne, oğlunun ancak özüne dönerek nefsinin esâretinden ve Batının aldatıcı dünyasından kurtulacağına inanır. Yazar, bu şekilde Naci'yi maddeci Mine ile Belma'dan saf ve mânâ sâhibi Hatçe'ye döndürerek kendi özüne yöneltir. Böylece Naci'nin buhranlarını giderecek olan yolu da işaret eder.

Necip Fazıl, nefse mücâdeleyi, insanın en önemli görevi olarak görür. Bu nedenle romanda Naci'nin nefs mücâdelesine yer verir. Naci, nefesine ve şeytana karşı savaş açtığı sırada karşısında bir duman bulutu meydana gelir ve insan gibi şekle girmeye çalışır. Gelen varlık, dâvetlisi olduğunu yâni nefs ya da şeytan olduğunu söyler. Naci, nefsiyle ya da şeytanla oturup konuşur. Şeytan çeşitli tuzaklarla Naci'yi elde etmeye çalışır, ancak Naci, şeytanın her oyunu karşısında Allah'a sığınarak kendini kurtarır. Şeytan ondan önce rûhunu ister, onu ibâdet yükü altında ezmekle tehdit eder. Sonrasında Belma'nın elleri ve ayakları kılığına girerek kendisine Belmâ'yı fethetmenin sırrını vereceğini söyleyerek Naci'yi ayartmaya çalışır. Naci, Yasin Sûresi'nden şeytana tapmamak ve onun, insanın düşmanı

³¹ İmam Rabbânî, *Mektubat Tercemesi*, 1.cilt, s.96-7.

olduğuna dâir olan “Ey Âdemoğulları! ‘Şeytana tapmayın. Çünkü o, sizin için (Rabbinizden) ayıran bir düşmandır. Bana ibâdet edin. İşte dosdoğru yol budur,’ diye size emretmedim mi?’³² âyetini okuyarak şeytanın oturduğu koltuğa ve kalbine üfleyerek ondan kurtulur.

İmam, Naci’ye nefis terbiyesinin gerekliliğini şu sözlerle anlatır: “Allah, ötelere ötesinde, onun da ötesinde, onun da ötesinde...” “Kendinden kurtul ve ol!” der. Olmanın yolu ise, dünyaya mâlik olduğu halde dünyanın kendisine mâlik olmasına izin vermeyerek dünya esâretinden kurtulmaktır. İmamın söylediği dünya esâretinden kurtulmak fenâ aşamasıdır. Zât-ı ilâhînin sevgisinin hâsıl olması fenânın alâmetidir. Fenâ, mâsivâyı unutmak demektir. Allahü Teâlâ’dan başka her şeye mâsivâ denir. Bütün ilimler göğüsten silinmedikçe, tam bir câhillik hâsıl olmadıkça fenâ elde edilemez.³³

Naci, Avrupa’da kendi odasına gelen Belmâ’yı reddederek nefisine hâkim olmayı başarır. Ülkesine dönünce imamdan Hatçe için istediği hatmi tamamlar. Kur’ân’ın son kısmı okunduğunda neler hissettiğini yazar şu sözlerle anlatır: “Altından mekânın, üstünden de zamanın çekilip kaldırıldığını sanmakta... Ve kelime kelime dış mânâsını kalbine nakşettiği sûrenin seccadesinde göğe yükselmekte... âyet, âyet...” Bahsedilen âyetler ise şöyledir: ‘Senin daralan göğsünü açıp genişletmedik mi? Ve yükünü kaldırmadık mı? Sırtına büyük ağırlıklar yüklemiştik. Ve şanını yükselttik. Şüphesiz zorlukla beraber kolaylık vardır. Gerçekten zorluk kolaylıkla beraberdir. İşini bitirince ilerisine geç! Rabbine yönel!’³⁴

c)Şeriat-Tasavvuf İlişkisi

Romanda tasavvuf hakkında kitabî bilgilere ve menkıbelerden alıntılara yer verilir. Romanın baş kişisi Naci, dostu olan imamdan dinlediği tasavvufî bilgiler ve yaptığı okumalar sonucu doçentlik tezini değiştirerek tasavvuf konusunu seçer. Bu vesîleyle romanda tasavvufî bilgilere yer verilir. Yazar, tasavvufun tanımını velîlerin ağzından dile getirir: “Tasavvuf, Allah’ın seni sende öldürmesi ve kendisiyle diriltmesidir.” “Tasavvuf, dış dünyadan sevgi alâkasını kesip, o alâkayı Allah’a bağlamaktır.” “Tasavvuf, beşerî sıfatlardan çıkıp melekî

³² Çantay, *Tefsirli Kur’ân Meâlî*, cilt:2, s.408.

³³ İmam-ı Rabbânî *Mektubat Tercemesi*- 1. Cilt, s.12.

³⁴ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 207. Bu âyetler İnşirah Sûresi’ne âittir: “1) Senin göğsünü açmadık mı? 2)Yükünü üzerinden atmadık mı? 3)Ki o senin belini bükmüştü. 4) Ve senin şanını yükseltmedik mi? 5) Muhakkak ki güçlkle beraber bir kolaylık vardır. 6) Elbette güçlkle beraber bir kolaylık vardır. 7)Öyle ise boş kaldın mı hemen koyul, 8)Ve Rabbına koş. Bu âyetlerin tefsirini ise İbn Kesir şöyle ifade etmiştir: “Allah Teâlâ, ‘Senin göğsünü açmadık mı? Diye buyurması şu kavline benzemektedir: ‘Allah kimi hidayete erdirmek isterse; onun kalbini İslâm’a açar.’ (En’âm, 125) Allah Teâlâ nasıl peygamberinin göğsünü açık kılmışsa, aynı şekilde onun getirdiği şeriatı da geniş, rahat, müsâmaha dolu ve kolay bir şeriat kılmıştır. Onda ağırlıklar, sıkıntılar ve zorluklar yoktur. ‘Yükünü üzerinden atmadık mı?’ Bu ifade, Allah Teâlâ’nın: ‘Tâ ki, Allah, senin geçmiş ve gelecek günâhını bağışlasın.’ (Fetih/2) kavli gibidir. ‘Ki o, senin belini bükmüş.’ Selef’ten birçok kişi bu âyete onu taşımak sana ağır geliyordu, diye mânâ vermişlerdir. ‘Ve senin şanını yükseltmedik mi?’ Katâde der ki: Allah Teâlâ, onun dünya ve âhirette şanını yüceltti. Hutbe okuyan bir hatîp, şehâdet getiren bir Müslüman, namaz kılan bir mümin, mutlaka ona seslenir ve Allah’tan başka ilâh yoktur, muhakkak Muhammed Allah’ın Resûlü’dür, der. ‘Muhakkak ki güçlkle beraber bir kolaylık vardır. Elbette güçlkle beraber bir kolaylık vardır.’ Allah Teâlâ, her zorlukla beraber bir kolaylığın da bulunduğunu haber vererek bu haberi pekiştiriyor. ‘Öyleyse boş kaldın mı hemen koyul ve Rabbına koş.’ Dünya işlerini bitirince meşđuliyetlerin son bulunca dünya ile ilişkilerini kesince ibâdete koyul. Zihnin rahat ve kuvvet dolu olarak ibâdete kalk. Niyetini ve ibâdetini Rabbına tahsîs et. ‘Ve Rabbına koş.’ Arzu ve niyetini Aziz ve Celîl olan Allah’a tahsîs et.” İbn Kesir, (1987), *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, 15. Cilt, Çevirenler: Dr. Bekir Dağlı, Dr. Bedrettin Çetiner, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 8504-10.

sıfatlara ermek ve ilâhî ahlâk ile sıfatlanmak halidir.”³⁵ İmam, Naci’ye velîliğın, tasavvuf yolunun ıztırıp ve çile olduğunu anlatır.

Husmen Ağa tasavvuf kitaplarını Naci’ye armağan eder ve İmam-ı Rabbânî’nin *Mektubat*’ını Allah ve Resûlünün kitaplarından sonra dînin en büyük eseri olarak ona verir. Onu ikinci bin’in yenileyicisi olarak tanıtır ve defalarca okumasını, her kelimesinin anlamını iyi kavramasını ister.

Romanda Naci’nin hayatında şeriatın ve tasavvufun nasıl yer almaya başladığı anlatılırken şeriat ve tasavvuf hakkında makale havasında bilgiler verilir.

Naci, eski doçentlik tezini yakarak “İslâm Tasavvufu ve İnsanlığın Beklediği Nizam” konulu yeni bir tez yazar. Şeriatın toplum huzuru için gerekli olduğunu savunan Naci’ye profesörü, Türkiye’de Allah ve Resûlünün kabul edildiğini ancak şeriatın istenmediğini söyler. Naci, bu durumu güneşi kabul edip ışığını inkâra benzetir. Jüri reisi, Naci’nin tezi hakkında “büyük bir modernlik iddiası içinde, eskimiş, posalaşmış fikirleri müdafaa eden bir gerici, tutucu olduğu” kanaatine varıldığını söyler.”³⁶ Jüri, Naci’nin Batı dünyasının fikir ve mezhep karmaşasını başarılı tahlil ettiğini kabul ettiklerini, ancak ahlâk ve nizam olarak İslâm tasavvufunu göstermesini, bu ihtiyacı karşılamak için de şeriatı işâret etmesini kabul etmediklerini dile getirir. Naci ise şeriatla tasavvufu birbirinin zâhir ve bâtını gördüğünü ve aralarında ayrılık olmadığının ispatını tezinde yaptığını söyler. Ancak hocalar peşin hükümlü oldukları için meseleyi her yönüyle tetkik etmezler. Necip Fazıl, *İdeolocya Örgüsü*’nde İslâm’ı iç ve dış yönlerini şöyle bağdaştırır: “İslâmın dışı şeriat, içi tasavvuf... O’nu kâinatın yüzü suyu hürmetine yaratıldığı Allah sevgilisini, üzerinde bütün hilkat mimarîsinin ışıldadığı bir saray farz edecek olursanız, şeriat o sarayın dışı, tasavvuf da içidir. Bütün ölçüler ve geçitler dışarıda, varış ve erişler de içeride...”³⁷

Bâtının zâhire uygunsuz olduğu hiç görülmemiştir. Tasavvufta yolun sonuna varanların bâtını, şeriatın zâhirine hep uygun olur. Büyüklerin keşf ederek elde ettikleri hallerinin doğru olmasının birinci alâmeti, şeriatın zâhirine uygun bulunmalarındır.³⁸

Profesörler, Naci’den dört kadın, kadını çuval içine sokmak, her yeni şeye bid’at denilmesi ve haram gibi konuları açıklamasını isterler. Naci, bu konuları yobazlık adı altında şu sözlerle açıklar: “Şeriat emirler ve yasaklar, Kitaptan ve Sünnet’ten gelen en keskin çizgilerle elmas bir menşur içinde pırıl pırıl gösterilmiştir. Onu şeriat olmayan hükümlerle içinden karartanlar ise, dışından parçalamaya kalkışanlar derecesinde ve belki daha fazla suçludur.”³⁹

³⁵ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 68.

³⁶ “ Şimdi bâzıları Allahu Teâlâ’nın fenâ dediği, yasak ettiği şeylere, moda, asrîlik, ilerilik diyor. Allahu Teâlâ’nın beğendiği emrettiği şeylere gerilik, câhillik diyor. Haram işleyenlere sanatkâr, aydın, ilerici insan, Müslümanlara mürteci, yobaz, gerici diyenler oluyor. Bunlara aldanmamalı. Dîni, Müslümanlığı, ehl-i sünnet âlimlerinin kitaplarından öğrenmelidir.” Bkz. İmam Rabbânî, *Mektubat Tercemesi*, 1.cilt, s.90.

³⁷ Necip Fazıl Kısakürek, (1968), *İdeolocya Örgüsü*, İstanbul: Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü Talebe Derneği Yayınları, s.127.

³⁸ İmâm-ı Rabbânî, *Mektubat Tercemesi*, 1. Cilt, s.28.

³⁹ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 122-3.

İslâmiyet ve tasavvuf, iki dünya arasında bir köprü kurar ve “hiç ölmeyecekmiş gibi dünya, hemen ölecekmiş gibi âhiret” için çalışılmasını ister. Naci, tezinde insanlığın nizamı için İslâmın özüne yeniden dönmenin tek çare olduğunu vurgular.

d)Tasavvufta Aşk ve Kadın

İbnü'l Arabî, tasavvufun insana sağladığı kendini bilmek ve böylece Allah'ı bilmek imkânını kadın-erkek ilişkisine bağlar. İbnü'l Arabî, Fusûsu'l-Hikem'de kadın ve erkeğin birbiri için ne anlama geldiğini açıklar. İbnü'l Arabî'ye göre “kadın mevzusu –veya kadın için erkek mevzusu- doğrudan insanın kendini tanıması ve Mutlak Hakikat'e ulaşmasıyla ilgili temel bir meseledir.”⁴⁰ Tasavvuf, Allah'ı bilmek ve O'na ulaşmayı gaye edinir. Gayeye ulaştıracak yöntem ise insanın kendini tanımasıdır. İşte İbnü'l Arabî, insanın kendini tanımada diğer insanlarla ilişkilerin büyük rol oynadığı üzerinde durur. Erkek ve kadın birbirlerini yine birbirleri vâsıtasıyla tanır ve bu vesileyle Mutlak Hakikat'e ulaşabilirler. Üstelik tanrı sevgisini birbirlerini severek öğrenir. Tanrıya ulaşma hazzını da yine ilişkide öğrenirler. Burada Hz. Peygamber'in “Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi, kadın, güzel koku ve gözümün nuru namaz” hadîsi de hatırlatılmaktadır. İbnü'l Arabî'ye göre kadını sevmek, Tanrı'yı sevmenin bir parçası ve ona ulaştıran ve onu anlamayı mümkün kılan bir vâsıtaadır.⁴¹

Tasavvufta her şeyin başı ve sonu aşktır. İbn Arabî, sevginin ilâhî bir makam olduğunu söyler ve şöyle devam eder: “Allah kendini onunla vafetti. Kendini Vedûd diye adlandırdı. Hz. Peygamber'in hadislerinde de Allah, Muhibb (Seven) diye nitelendirildi. Kudsî bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: ‘Ben gizli bir hazîneydim, bilinmiyordum. Bilinmeyi sevdim, istedim ve yaratıkları yarattım. Onlara kendimi bildirdim. Onlar, Beni tanıdılar.’ Bu demektir ki, Allah bizi bizim için değil, sâdece kendi için yaratmıştır. Bu nedenle ibâdetimiz sâdece O'nun içindir. İnsan, Allah'ı sevdiği zaman, sevginin içinde boğulur, çünkü insan Tanrı sûretinde yaratıldığından İlâhî varlığı bütünüyle kendinde kabul edebilir. Onu kendine sığdırabilir. Bu nedenle insanda Tanrı'nın bütün isimleri zuhûr eder. İnsan Allah'a bağlanırsa O'na âşık olursa, sevgilisi Allah olur. Sevgisinde öyle ileri bir makama ulaşır ki, Allah'ın yarattıklarına karşı duyulan aşkta yok (fenâ) olma hâliinden çok daha ileri bir makamda, Allah'ın aşkında yok olur.”⁴²

Aynadaki Yalan'da en çok işlenen mevzulardan biri de kadındır. “Solcu, alçaltıcı bir kadın olan Mine'nin tasviriyle başlayan roman, yükseltici, erdirici ve mutasavvife olduğu sezdirilen bir genç kız olan Hatçe'nin hayaliyle konuşmakla biter.”⁴³

Naci'yi seven ve rüyasında cennette erkeğinin Naci olduğunu gören Hatçe'nin hasta yatağında söylediği şu sözler onun âdeta benliğinden arındığının işaretidir: “Şu hastalık ve ateş ne garip bir hal! Sanki parmaklarımla görüyor, gözlerimle kokluyor, kulaklarımla tadıyorum. Size böyle ulaşıyorum.”⁴⁴ Yazarın ifâdesiyle Hatçe, hastalığıyla bir çocuk

⁴⁰ Ekrem Demirli, (2013), *İbnü'l Arabî Metafiziği*, İstanbul: Sufî Kitap, s. 278.

⁴¹ Demirli, a.g.e., s. 276-285.

⁴² İbn Arabî, (2009), *İlâhî Aşk*, 13. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları, s.27-37.

⁴³ Polat, a.g.m., s.416.

⁴⁴ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 81.

ermişliğine yükselir. Böylece Naci'nin birden her şeyi olur. Kalbindeki bütün sevgileri yok eder.

Naci, kadın velîleri anlatan bir kitabı okurken içinde Hatçe'nin, bir kadın velînin hizmetçisi olmak istediğine dâir notunu görür. Hatçe'nin bu isteği, onun hakikî sevgiye olan istidâdını gösterir. Hatçe, Naci'ye duyduğu gerçek sevgi ile onun ilâhî aşka ulaşmasına vesîle olur. Beşerî aşk iffetli ve nezih bir aşk ise ilâhî aşka yükselmeyi sağlayabilir. Yâni beşerî aşk vâsıtasıyla aşk öğrenilebilir.⁴⁵

Naci, bir türlü hâkimiyet kuramadığı Belmâ ile ötelere göz dikmiştir. Kadın bu konuda bir vesîle olur. Naci, İbnü'l Arabî gibi düşünür: “Kadın ancak muazzam bir ruh rejimi içinde vâsıta rolü oynayabilir, gaye olunca da gökleri erkeğin üzerine yıkar. Onu, gayelerin gayesi yolunda bir işâretçi olmanın ve büyük visalden gizli bir tat getirmenin sınırında nasıl tutabilmeli?..”⁴⁶

Romanda tasavvufun kadına bakışı hakkında şu sözler yer alır; “Kadın, bir yanıyla batırıcı ve kaybettirici olduğu kadar öbür yanıyla yükseltici ve erdiricidir.”⁴⁷ Kadın, gaye mi vâsıta mı diye düşünen Naci'nin düşünceleri şöyledir: “Bu sır, Kâinâtın Efendisinde tecellisini bulur ve kadın bağlılığı içinde kadını kaba şehvet plânında görenlere, hele Hristiyanlık zühdü taslayanlara anlatılabilmesi muhal gibi bir şey...”⁴⁸ “İnsan, kadını ne kadar sevmelidir ki, nihâyet onu aşacak ve Leyla'yı Mevlâ ile değiştirecek hâle gelsin... Ve ondan sonra, hem de kadınla el ele büyük rejime istîdat kazansın...”⁴⁹ Naci de mürşidini bulduktan sonra geç bulup erken kaybettiği Hatçe'yi değil, Allah'ı ister. Böylece kadın, Allah aşkına ulaşmada bir vâsıta rolünü oynadıktan sonra yerini Allah aşkına bırakır.

Beşerî aşkın bu köprü vazifesini Necip Fazıl, şöyle açıklar: “(Aşk) Canın ışığı, varlığın mayası, hayatın desteği tek hikmet... Aslî hedefi Allah... aşk olmasaydı varlık olmazdı; ne kuşlar öter, ne de sular fısıldaşır. Allah'ın en büyük Resulüne yakıştırdığı vasıf, Sevgilisi olmak... Nefs, yalnız kendisini sevdiğine göre aşkı aslî hedefine ve onun rızâsı etrafında mahlûklarına yönelmek, insanda insanı gerçekleştirir.”⁵⁰

e)Ayna

Romanda ayna ile ilgili ifadeler iki yerde geçer: Hatçe'nin çok sevdiği taş bebeğini ve kitaplarını evine getiren Naci, aynada kendi yüzünü seyretmeye başlar ve şöyle düşünür: “İnsan... Yüzünü bile tam görebilmekten âciz mahluk... öyle ya; aynada sağ sola ve sol da sağa geçtiğine göre gördüğü tam kendisi mi? Ancak birbirimizi görebiliyor yâhut gördüğümüzü sanıyoruz. Bir eksiğin daha büyük eksiği de aynada tecellî ediyor. Aynada yâhut bütün mücellâ satıhlarda... demek kendimizden bile gizlenmişiz...”⁵¹

⁴⁵ Süleyman Uludağ, (2005), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı İstanbul: Kabalcı Yayınları, s.239.

⁴⁶ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 50.

⁴⁷ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 127.

⁴⁸ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 138.

⁴⁹ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 139.

⁵⁰ Kısakürek, *İdeolocya Örgüsü*, s.105-6.

⁵¹ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 93.

Romanın sonunda aradığı mürşidi bulan ve onun huzuruna çıkan Naci'nin mürşidinden aldığı vazife, “aynadaki yalan”lara yâni varlık sâhibi olmayan bu görüntülere, dünyevîliğe tutulanlara yol göstermektir: “Senin işin bu; aynalara tutulanlara yol göstermek. Yoksa sen neredesin, Mevlânâ Hâlid'e verilen ayak yolu temizleme işindeki büyüklük nerede?” der. Bu sözler, tasavvufta, ‘Mümin müminin aynasıdır’ sözünün anlamına yakındır. Kasıt ondaki hata ve eksikleri görerek hem onu, hem kendini kusurlardan arındırmaktır. Bu anlamda şeyh, müridin; mürit şeyhin aynasıdır. İlâhî kemal önce Hak'tan pire, sonra pirden müridine yansır.⁵²

Yazar, bu karşılaşmanın Naci üzerindeki etkisini yine ayna benzetmesiyle ifade eder: Naci, mürşidin huzurunda “kendisini bir endam aynasında görüyor ve o aynada birini kovalamak istiyor. Fakat mümkün mü? Aynanın içinde yol almak, mesafeler güya aynıyken kabil mi?”⁵³ Naci, bu “insan olmayan insan” önünde büyük mânâlar hisseder. “Yalan, bu dünya yalan... Aynadaki yalan...” der. Romanın isminde geçen ‘ayna’, tasavvufta önemli bir kavramdır ve insân-ı kâmilin kalbi demektir. Allah'ın zat, sıfat, isim ve fiillerine mazhar ve tecellîgâh olması îtibâriyle genel anlamda insana, özel anlamda kâmil insana, ayna ve mir'at-ı Hak, âyine-i Rahman denir; çünkü Allah, diğer varlıklardan çok insanda tecellî eder, en mükemmel olarak da kâmil insanda tecellî eder.⁵⁴

SONUÇ

Romanda başkışı Naci'nin bohem bir hayattan dîn ve tasavvuf hayatına yönelmesi ve mürşidini bulmasıyla yaşadığı dönüşüm söz konusudur. Romanın başkışisi Naci, yaşadığı bohem hayattan bunalarak bir arayışa yönelir, karşılaştığı kişiler ve olaylar sonucu tasavvufa yönelir. İslâmın ve tasavvufun insanlığa nizam getireceğine inandığı için tezini ve çalışmalarını bu yönde yürütür. Romanda arayışı sonucu mürşidini bulan Naci, ilâhî aşka ulaşır. Böylece Türk aydınının Tanzimat döneminden îtibâren yaşadığı bunalımın ve arayışın ancak kendi kültürüne ve özüne dönerek aşılabileceği vurgulanmıştır. Roman, Batılılaşma macerasının Türk aydınları üzerindeki etkisini anlatması açısından önemli bilgiler sunmuştur. Yazar, tasavvufi bilgileri güvenilirliği nedeniyle nakil yoluyla vermeyi tercih etmiş, ancak bu durum romanın akıcılığına ve kurgusuna zarar vermiştir. Bu nedenle roman kimi yerlerde bir konferans havasından kurtulamamıştır. Netice olarak romanda tasavvuf, hem geleneğe dönüşü, hem de özüne sâhip çıkan aydınının kurtuluşunu temsil etmektedir. Din ve tasavvuf konuları genellikle yazarın fikir eserlerinde olduğu gibi işlenmeden romana yerleştirilmiştir. Şâirliğinin yanı sıra bir dâva adamı, bir fikir adamı olan Necip Fazıl hayatının son döneminde yayımladığı *Aynadaki Yalan* ve *Kafa Kâğıdı* romanlarını daha çok fikirlerini yaymak için yazmıştır. Bu nedenle romanda olay ve kurgudan çok fikir ağırlıklıdır.

⁵² Uludağ, *a.g.e.*, s.57.

⁵³ Kısakürek, *Aynadaki Yalan*, s. 217.

⁵⁴ Uludağ, *a.g.e.*, s.57.

KAYNAKÇA

Ahmet Alperen, “Necip Fazıl Kısakürek’in Sanatı”, Bütün Yönleriyle Necip Fazıl, (1994), Ankara: TYB Yayınları.

Bahtiyar, Lâle, (2006), *Sûfî, Tasavvufî Arayışın Dışavurumu*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Cebecioğlu, Ethem,(2009), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 5. Bs. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.

Çantay, Hasan Basri, (2005), *Tefsirli Kur’ân Meâli*, 1. Cilt, İstanbul: Risale Yayınları.

Çetin, Nurullah, (2012), *Edebiyat İncelemeleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Demirli, Ekrem, (2013), *İbnü’l Arabî Metafiziği*, İstanbul: Sufî Kitap.

Ebû Abdirrahmân es-Sülemî, (1981), *Tasavvufun Ana İlkeleri, Sülemî’nin Risaleleri*, Çev: Süleyman Ateş, Ankara: Ank. Üniv. Basımevi.

Tercüme: Erginli, Zafer vd., (2006), *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kalem Yayınevi.

Günaydın, Selma, “Necip Fazıl’a ve Sanatına Yöneltilen Eleştirilere Toplu Bakış”, *Hece, Aylık Edebiyat Dergisi, Necip Fazıl Kısakürek Özel Sayısı*, yıl: 9, Sayı:97, Ocak 2005, s.465-78.

İbn Arabî, (2009), *İlâhî Aşk*, 13. Baskı, İstanbul: İnsan Yayınları.

İbn Kesir, (1987), *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, 15. Cilt, Çevirenler: Dr. Bekir Dağlı, Dr. Bedrettin Çetiner, İstanbul: Çağrı Yayınları.

İmâm-ı Rabbânî, (1968), Ahmed Fârûkî Serhendi, *Mektubat Tercemesi*, Terceme: Hüseyin Hilmi Işık, 1.cilt, İstanbul: Sönmez Yayınları.

Kelâbâzî, (1992), *Doğuş Devrinde Tasavvuf, Ta’arruf*, 2. Baskı, Haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kısakürek, Necip Fazıl, (2010), *Aynadaki Yalan*, 21. Basım, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

Kısakürek, Necip Fazıl, (2010), *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 8. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

Kısakürek, Necip Fazıl, (1968), *İdeolocya Örgüsü*, İstanbul: Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü Talebe Derneği Yayınları.

Kocahanoğlu, Osman Selim, (1983), *Türk Edebiyatında Necip Fazıl Kısakürek, Hayatı, Sanatı, Çilesi Hakkında Tüm Yazılar 1*, İstanbul: Ağrı Yayınları.

Kurt, İhsan, (2000), *Çiledeki İnsan, Necip Fazıl*, 2. Bs., Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Polat, Nâzım Hikmet, “Aynadaki Yalan’a Dâir”, Osman Selim Kocahanoğlu, (1983), *Türk Edebiyatında Necip Fazıl Kısakürek, Hayatı-Sanatı- Çilesi Hakkındaki Tüm Yazılar 1*, İstanbul: Ağrı Yayınları,

Okay, M. Orhan, (1987), *Necip Fazıl Kısakürek*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Tural, Secaattin, (2003) *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Din Duygusu*, İstanbul: Kitabevi.

Uludağ, Süleyman, (2005), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Ülken, Hilmi Ziya, (1966), *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Cilt:1, Konya: Selçuk Yayınları.

Yılmaz, Durali, “Roman Geleneği ve ‘Aynadaki Yalan’”, Osman Selim Kocahanoğlu, (1983), *Türk Edebiyatında Necip Fazıl Kısakürek, Hayatı-Sanatı- Çilesi Hakkındaki Tüm Yazılar 1*, İstanbul: Ağrı Yayınları.